

КНЯЗІ ЧАРТОРИЙСЬКІ В УКРАЇНІ: СТОРІНКИ ІСТОРІЇ (до XVII ст.)

І. КРИВОШЕЯ

Львівський державний педагогічний університет ім. П. Тичини
Україна, 20300 Умань, вул. Садова, 2

Розглянуто сторінки історії родини князів Чарторийських, які тісно пов'язані з Україною. На особливу увагу заслуговує той факт, що Чарторийські тривалий час були православним родом, але за різних причин прийняли католицизм. Чарторийські відігравали важливу роль в історії українських земель до XVII ст.

Пізнання свого історичного минулого — процес тривалий та перманентний, бо історія, як наголошує І. Франко, ніколи не стане і не може стати повною, скінченою, такою, про котру можна сказати: будинок готовий, ні однієї цеглини в нім не хибує. Історія закінчиться будинком, який кожне покоління частково перебудовує до власних потреб, поглядів [4].

Неможна також не погодитися з думкою Миколи Голубця, яку він висловив у книзі “Золота книга українського лицарства”, що завдяки нашій “панцизняній” психіці сталося так, що один з найпозитивніших відломів старого українського громадянства — його родова аристократія залишилася поза об'ємом нашого зацікавлення, а пройдений нею шлях наче провалився, залишаючи “чорну пороху” в нашому історичному самопізнанні [3].

У своєму творі [6] Мелетій Смотрицький в аналізі трагічного становища православної церкви на українських землях велику увагу звертає на українську шляхту, яка поступила від народу та зрадила його інтереси: “Де тепер неоціненний той камі-

нець, той карбункул, що сявав, наче світильник, який я між іншими перлами, наче сонце поміж зорями, в короні голови моєї носила, — дім князів Острозьких, котрий блиском світлості старожитної віри своєї над усіма іншими світив? Де й інші дороги й однаково неоціненні тієї корони камінці — значні руських князів роди, неоціненні сапфіри і безцінні діаманти — князі Слуцькі, Заславські, Збараські, Вишневецькі, Сангушки, Чарторийські, Пронські, Ружинські, Соломерецькі, Головчинські, Крошинські, Масальські, Горські, Соколинські, Лукомські, Пузини й інших без ліку” [6].

Дійсно, велика частка шляхетських родів, які всі вважають польськими, раніше (XIV—XV ст.) були православними, але “из мирских выгод, а отчасти и по принуждению изменившие своей народности и родной православной вере” [3].

До таких знаних родів, без сумніву, слід віднести і князів Чарторийських (герб “Погон Литовська”).

Князі Чарторийські (Чарторижські) відомі з XIV ст. ще у Великому князівстві Литовському [2]. Достеменно походження роду невідоме, більшість дослідників виводять їх від сина Ольгерда Гедиміновича — Костянтина,

князя Чернігівського, Чарторийського (? — до 1393) — “удел его Чернигов и Черторыеск” [7, 11].

Відома дослідниця української шляхти Н.М. Яковенко наводить такі дані про чисельність представників князівського роду Чарторийських (чоловічої статі) на Волині і Центральній Україні (кінець XIV — середина XVII ст.): I покоління (кінець XIV — початок XV ст.) — 1; II покоління (перша половина — середина XV ст.) — 2; III покоління (середина — друга половина XV ст.) — 5; IV покоління (перша половина — середина XVI ст.) — 2; V покоління (середина — друга половина XVI ст.) — 4; VI покоління (перша половина — середина XVII ст.) — 5 [9].

У 1528 р. Чарторийським на Волині належали великі володіння, вони могли виставити 33 вершники. Через 100 років — у 1629 р. — їх володіння збільшилися більш ніж у 4 рази [9].

За ревізіями волинських замків 1545—1552 рр., князі Чарторийські серед дев'яти інших князівських родин зафіксовані як “головні князата”. Ця категорія мала низку “особистих почесних привілеїв, зокрема: а) право на персональні листи — повідомлення від імені великого князя про початок військових дій; б) право на персональні листи — повідомлення про скликання сеймів; в) право, за спеціальним привілеєм, використовувати для печаток на своїх листах не зелений, як решта шляхти, а червоний, тобто королівський віск” [9].

На Люблінському сеймі (1569) князь Олександр Чарторийський, на той час воєвода волинський (1566—1571), нагадав польському королю про акт Владислава III, в якому король називав Чарторийських “братією”, а тому зажадав, щоб за ним та його нащадками було визначене місце у сенаті [9]. Саме під час Люблінського сейму князі отримали від польського короля підтвердження свого князівського титулу, датоване 26.05.1569 [10].

У 1601 р. мінський воєвода Ян Пац, одружений з княгинею Софією Вишневецькою, купив у князя Юрія Чарторийського Чорторийськ, уступивши йому в обмін Муравицю, жінчину власність [9]. Саме на Юрії Михай-

ловичі (помер близько 1606 р.) припиняється лінія Чарторийських на Чорторийську [11].

До кінця XVI ст. рід був православним, незважаючи на посилене проникнення на українські землі католицизму та окремих течій протестантизму. Пам'ятниками православ'я в цей складний час стали збудовані за кошт роду і на їх землях православні монастирі: Клеванський, Чарторийський Троїцький, Зимненський Успенський, а також один з найвизначніших — Пересопницький (права на монастирі надані польським королем Олександром князям Чарторийським з 1504 р.) [2]. Саме з цим монастирем і родиною Чарторийських пов'язана поява відомої пам'ятки української мови — Пересопницького Євангелія (1556—1561), яке було перекладено з болгарської мови Михайлом Васильовичем, сином сяноцького протопopa, на кошти княгині Ганни Заславської (в шлюбі за Іваном Федоровичем князем Чарторийським), — “для ліпшого вирозумління люду християнського посполитого”. У 1596 р. Олена Іванівна, княгиня Чарторийська (в шлюбі за Остафієм князем Горностаєм) організувала при Пересопницькому монастирі школу [5].

Князь Юрій Іванович Чарторийський (Клеванська лінія) у 1603 р. заявив у Люблін польському королю Сигізмунду щодо свого бажання прийняти унію та новий календар. Чарторийський досить активно підтримував римо-католиків. Ще у 1590 р. на його кошти було збудовано католицький костел у Клевані. За його сприяння у Вінниці була відкрита іезуїтська колегія, яка стала осередком латинської віри на Поділлі [9]. 1618 р. його син Олександр під іменем Андріана вступив ченцем в орден бернардинів і написав всі свої маєтки брату Миколаю (каштелян волинський у 1633—1655 рр.), який був послідовником іезуїтів. У 1629 р. йому належало 124 поселення, з них 117 управлялися особисто, без посесора (60 — фільварків, 57 — держань залежної шляхти) [9].

У 1629—1640 рр. князям Чарторийським поряд з володіннями на Волині належали володіння на Київщині. Загалом це складало 2,6 % усіх магнатських володінь князів [9]. У другій половині XVII ст. княгиня Ізабела Чар-

торийська (уроджена Корецька) мала володіння на Уманщині. У Талалаївці її маєток був найбільшим [1].

На 1645 р., коли майже всі Чарторийські (Хлеванська лінія) були вже католиками, князь Михайло (1621—1692) був обраний маршалком шляхетського сеймика на Волині [10]. З його ініціативи до переліку прохань волинського шляхетства було включено вимогу про запровадження заходів щодо захисту прав православного населення та православної церкви [2].

Але це були останні прояви піклування про православ'я, бо вже плекалося покоління князівських нащадків, які виховувалися на католицьких канонах і ставали все більше польськими не тільки політично, а й духовно. Рід князів Чарторийських у другій половині XVI—XVII ст. поринув у польсько-католицький період свого історичного буття.

1. Архив Юго-Западной России, изданный Временной комиссией для разбора древних актов, высочайше утвержденной при Киевском военном, Подольском и Волинском генерал-губернаторе. — Киев, 1890. — Ч. VII. — Т. 2. — С. 561—563.
2. Викторский П.Г. Западнорусские дворянские фамилии, отпавшие от православия в конце XVI и в XVII вв. — Киев, 1912. — Вып. 1. — С. 103, 105, 109.
3. Липранди А.П. (Волинец А.) Польша и Польский вопрос. — СПб., 1901. — С. 177.
4. Мазепа В. Історіософські ідеї Івана Франка // Київська Старовина. — 2000. — № 2. — С. 22.
5. Полонська-Василенко Н. Історія України: У 2 т. — К.: Либідь, 1995. — Т. 1: До середини XVII століття. — 395 с.
6. Смирницький М. Тринос // Українська література XIX ст. — К., 1987. — С. 84.
7. Шебульдо Ф.М. Земли Юго-Западной Руси в составе Великого княжества Литовского. — Киев, 1987. — С. 63—64.
8. Яковенко Н.М. Україна аристократична (генеалогічні новели) на переломі: друга половина XV — перша

половина XVII ст. Історія України у прозових творах і документах. — К., 1994. — 304 с.

9. Яковенко Н.М. Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII ст. (Волинь і Центральна Україна). — К.: Наук. думка, 1993. — 301 с.
10. Dunin-Borkowski hr., J. Almanach Błękitny: Genealogia żyjących rodów polskich. — Lwów; Warszawa, 1903. — S. 6—7.
11. Wolff J. Książowie litewsko-ruscy od końca czternastego wieku. — 1895. — S. 18, 29—30.
12. Zielińska Teresa. Poczet polskich rodów arystokratycznych: tablice genealogiczne. — Warszawa, 1997. — S. 6.

Надійшла 08.08.2000

КНЯЗЬ ЧАРТОРЫЙСКІЕ В УКРАИНЕ: СТРАНИЦЫ ИСТОРИИ (до XVII ст.)

И.И. Кривошея

Уманский государственный педагогический университет им. П. Тычины, Украина, Умань

Рассмотрены страницы истории семьи князей Чарторыйских, которые тесно связаны с Украиной. Особое внимание обращается на тот факт, что Чарторыйские длительное время были православным родом, но в силу разных причин приняли католичество. Князья Чарторыйские играли важную роль в истории украинских земель до XVII ст.

THE PRINCES CHARTORYISKYS IN UKRAINE: GLIMPSES OF THE HISTORY (before the 17th century)

I.I. Kryvosheya

P. Tychyna State Pedagogical University of Uman, Uman, Ukraine

Pages of the family history of the Princes Chartoryiskys closely connected with the history of Ukraine are considered. Special attention is paid to the fact, that the Chartoryiskys had been the Orthodox family for a long time, but for some reason or other they adopted Catholicism. The Princes Chartoryiskys played an important part in the history of Ukrainian lands up to the 17th century.